

Çağdaş İngiliz Toplumunda William Morris Algısı

Fatma DORE*

ÖZ

İngiliz sanatçı ve sosyalist filozof William Morris, Viktorya Dönemi'nin moda eğilimini derinden etkilemiştir. On dokuzuncu yüzyıla sınırlı kalmayan bu şöhreti içinde bulunduğumuz çağda da güçlü bir şekilde İngiltere'de ve kısmen dünyada sürmektedir. Bununla birlikte, William Morris savunduğu yaşam felsefesini yansıtmadığı için bu popüler ilgiden hoşnut kalamazdı. Bu makale iddia edilen bu tezi kanıtlamayı amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle Morris'in popüler bir figür olduğu gösterilecektir. Morris tasarımlarının kullanıldığı ürünlerin hem tüketim oranı hem de fiyatlarının görece yüksek olduğuna ve eserlerinin prestijli müzelerde sergilendiğine ilişkin ortaya konan verilerle bu husus desteklenecektir. Söz konusu pahalı ürünlere ulaşanların genel olarak toplumun orta-yüksek sosyoekonomik katmanına ait olduğu belirtilerek Morris'in zengin sınıfa karşı olumsuz düşünceleri serimlenecektir. Ardından Morris'i rahatsız eden asıl meselenin kapitalist üretim şekli olduğu gösterilecektir. Morris'in söz konusu eleştirileri ürünleri yapanlar yani işçiler ve ürünlerin kendileri yani üretilme tarzı hakkında olmak üzere iki aşamada incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Moda, Tüketicilik, Kapitalist Üretim Modeli, Yabancılaşma, Sosyalizm.

Başvuru / Kabul: 09 Temmuz 2024 / 29 Ağustos 2024

Atf: Dore, F. (2024). Çağdaş İngiliz Toplumunda William Morris Algısı, *İmgelem*, 15, 509-532.

The Perception of William Morris in Contemporary British Society

ABSTRACT

British artist and socialist philosopher William Morris profoundly influenced the fashion trend of the Victorian Era. This reputation, which is not limited to the nineteenth century, continues strongly in England and partially in the world in our age. However, William Morris would not have welcomed this popular interest that did not reflect the philosophy of life he advocated. This article aims to prove this alleged thesis. On this basis, firstly it will be shown that Morris is a popular figure. This point will be supported by the data revealed that both the consumption rate and the prices of the products in which Morris designs are used are relatively high, and that their works are exhibited in prestigious museums. It will be stated that those who reach the expensive products in question generally belong to the middle-high socioeconomic strata of the society, and Morris' negative thoughts against the rich class will be revealed. Then it will be shown that the main issue that bothers Morris is the capitalist mode of production. These criticisms of Morris will be examined in two stages, namely, the workers who make the products, and the products themselves, that is, the way they are produced.

Keywords: Industrial Revolution, Fashion, Consumerism, Capitalist Code of Production, Alienation, Socialism.

Received / Accepted: 09 July 2024 / 29 August 2024

GİRİŞ

Victoria ve Albert Müzesi'nin¹ web sayfasındaki çarpıcı bir ifade şöyledir: “Herhangi bir sanatçının çalışmalarında olduğu gibi, William Morris tasarımlarının cazibesinin de süreceği

*Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye. E-posta: dorefatma@aku.edu.tr, ORCID Numarası: [0000-0003-2804-4489](https://orcid.org/0000-0003-2804-4489), ROR ID: <https://ror.org/03a1crh56>

garantisi yoktu” (URL-1). Bundan, Morris’in şöhretinin on dokuzuncu yüzyılda pekâlâ kendisiyle birlikte ölmüş olabileceği anlamı çıkar. Ancak, içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılda memleketi İngiltere’de ve başka ülkelerde² Morris desenlerine yönelik ilgi bunun tam aksini göstermektedir. Bu ün yüzyıldan fazla sürdü. Morris hayattayken, *The Spectator* (1883) onun “günlük yaşamda kullanılan eşyaları sıradanlıktan uzaklaştırdığı için, bu yüzyılda moda eğiliminin bilinçli tüm takipçileri tarafından uzun zamandır tanınmakta” olduğunu yazmıştı (On the Wandle 1883). Bugün de İngiltere’de Morris’e duyulan ilgi çok büyüktür, hatta geçmişe göre çok daha popüler olduğu söylenebilir. Ancak bu algılanış biçimi William Morris’in hakiki hayat felsefesini yansıtmamaktadır. Bu makalenin amacı da bu iddiayı ortaya koymak ve bunu desteklemektir. Bu temelde önce Morris’in popüler bir figür olduğu kanıtlanacaktır. Bunun için Morris desenlerinin kullanıldığı ürünlerin yüksek tüketim miktarı, pahalı fiyatlarla satılması ve prestijli mekanlarda sergilenmesine sırasıyla bakılacaktır. Ardından sözkonusu ürünlere ulaşanların genel olarak toplumun hangi sosyoekonomik katmanına ait olduğu gösterilecektir. Bu esasında burjuvazidir ve Morris’in onlara karşı olan güçlü antipatisi gerekçeleriyle birlikte serimlenecektir. Gelgelelim, Morris’i asıl rahatsız eden şey, pahalı ürünlere ulaşan bu zenginler değil, fakat ürünlerin üretilme şeklidir. Makalede bu nokta iki düzeyde ele alınacaktır; birincisi ve en önemlisi ürünleri üretenlerin yani işçilerin, ikinci de ürünlerin kendileri açısından bir bakışı içermektedir.

Makalenin konusuna geçmeden önce, 1834 ile 1896 yılları arasında yaşamış olan William Morris’in kim olduğuna dair kısa bir tanıtım uygun olur. Rowan Bain (2020: 6), üretken bir mefruşat tasarımcısı, aynı zamanda bir zanaatkâr, yazar, şair, sosyal aktivist ve [mimari] korumacı olarak tanıttığı William Morris için, İngiliz tasarım tarihi üzerinde Britanya’da çok az kişinin onun kadar kalıcı bir etkisi olduğunu vurgular. İngiltere’deki Sanat ve El Sanatları Hareketi’nin³ de öncü kuramcılarında biri (Cumming ve Kaplan 2002: 6) olan Morris, “güzele tutkun” ve “modern uygarlıktan nefret eden” (Briggs 1981: 17) bir Viktoryen idi.

---

¹Bundan sonra V&A kısaltmasıyla zikredilecektir.

²Türkiye’deki e-ticaret sitelerinde de Morris tasarımlı ürünler satan alışveriş siteleri bulunuyor (bkz. (URL-2)).

³ Sanat ve El Sanatları (Arts and Crafts) Hareketi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa çapında dekoratif sanatlara yönelik yeni bir değer başlangıcını temsil eden İngiliz estetik anlayışına verilen addır. Hareket, 1860’larda bir grup sanatçı ve düşünürün, Sanayi Devrimi’ne ve onun seri üretilen, alelade dekoratif sanatlarına, yanı sıra zanaatkarlığın değer kaybetmesine karşı yükseltelen bir ses olup, William Morris en önemli temsilcilerinden biriydi (<https://www.britannica.com/art/Arts-and-Crafts-movement>).

Çağdaş İngiliz Popüler Kültüründe William Morris'in Statüsü

Tekstil ürünleri ve duvar kâğıtlarıyla ünlenen Morris'in adının, kendi yaşamı boyunca olduğu gibi bugün de her evde kullanılan bir sözcük haline geldiğini belirten Barbara Morris (1981: 9), sanatçının tüm zamanların en büyük tekstil tasarımcılarından biri olarak görüldüğünü kaydeder. Morris, hayattayken kendisi tarafından ticarileştirilmiş ürünleri vardı. Bunlarda kullandığı desenler halen çok büyük ilgi görmektedir. Bugün Morris & Co. şirketi, William Morris temalı ürünleri üreterek perakende mağazalarına tedarik etmektedir. 1861 yılında Morris'in kurduğu bu şirket yıllar içinde el değiştirmiş, günümüzde ise Sanderson Group'un bir alt firması olarak çalışmaktadır. Firmanın İngiltere'de, çoğunluğu pahalı alışveriş merkezleri olan 50'den fazla perakendecisi bulunmaktadır. Morris'in bugünün İngiltere'sindeki popüler algısını ölçebilmek adına bunlar arasından en ünlü bazılarını aşağıda bakılacaktır.

Bu sırada ilkin, Londra merkezli dünyaca ünlü lüks alışveriş mağazası Harrods incelenecektir. İnternet arama motorunda Harrods'la ilgili çıkan ilk sonuç sayfasında şirketin tanıtımı "Dünyanın Önde Gelen Lüks Alışveriş Mağazası" şeklindedir. Kendi web sitesinde de "lüksün ustaları olarak yerimizi korumamızı sağlamak" (URL-3) şeklindeki ibareyle Harrods, "konfor"u temel alan bir firma olduğunu pekiştirmektedir. Öte yandan Morris & Co.'nun, "Morris & Co şimdi Harrods'ta" başlığıyla yaptığı anonsta, bu lüks mağazada Morris'in desenlerini satmaktan "gurur" duyduğu açıktır (URL-4). Nitekim, Harrods'un online mağazasında 80 Sterlinlik kırlent kılıfından 1450 Sterlinlik beşiğe kadar 27 farklı William Morris desenli ürün satışta sunulmuştur (URL-5).

İngiltere'nin büyük mağazalar zincirleri arasında ikinci sırasında (URL-6) bulunan yerli marka Next, en popüler alışveriş merkezlerinden biri olup pek çok Morris & Co. ürünü satmaktadır. Next'in online mağazasında William Morris içerikli "en popüler ürünler" sekmesinde 16 Sterlinlik sıvı sabunluktan 1000 Sterlinlik halıya kadar 472 ürünün satışa sunulduğu görülmektedir (URL-7). Ülkedeki lüks sayılabilen yaygın mağaza zincirlerinin bir diğeri olan John Lewis, değinilen sıralama verisinde dördüncüdür ve o da genellikle orta sınıfa hitap etmektedir. Mağazada birçok Morris & Co. ürünü satılmakla birlikte, online sitesinde 14 Sterlinlik mutfak havlusundan 1000 Sterlinlik halıya kadar satışa sunulmuş 502 ürün vardır (URL-8). İsveç merkezli uluslararası bir moda markası olan H&M'e gelince, dünya çapında ABD ve Almanya'dan sonra İngiltere'de üçüncü sırada (URL-9) olan şirketin online mağazasında Morris temalı, fiyatları 14 ila 40 Sterlin arasında değişen 25 ürün görülür

(URL-10). Bu ürünlerin günlük hayattaki yeri göz önüne alındığında nispeten pahalı oldukları açıktır.

Tabii ki Morris'in ilgi çeken desenlerinden üretilen objelerin satıldığı yerler yukarıda değinilen mağazalarla sınırlı değildir. Örneğin, Avrupa'nın en büyük kitabevi ünvanına sahip İngiliz markası Waterstones (URL-11) da Morris & Co.'nun bilimum ürünlerini satmaktadır. İngiltere genelinde en yaygın bu zincir kitabevinin fiziksel mağazalarında olduğu gibi, şirketin online sitesinde de satışta olan Morris desenli çoğu pahalı 1591 ürün vardır (URL-12). Bu ürünlerin arasında Morris'in kendisi tarafından ya da onun hakkında yazılan kitaplar da bulunmaktadır, ancak bu makalenin amacı çerçevesinde Morris'le ilgili kitapların İngiltere'de gördüğü yüksek ilgiyi ölçebilmek için Amazon.co.uk adresine başvuruldu. Bunun nedeni bu şirketin İngiltere'nin kitap pazarına hakim olmasıdır (URL-13). Morris desenli çeşitli ürünlerin de satıldığı Amazon.co.uk web sitesinde, düşünürün tanıtımının yapıldığı kitaplar kategorisinde ikinci sırada Anna Mason'un editörlüğünü yaptığı *William Morris* adlı kitap bulunmaktadır (URL-14). 2021 basımlı eser, Amazon.co.uk'in "Kalıcı Sanat Koleksiyonu"nda altıncı en popüler kitap (URL-5) olarak görülmektedir. Ancak, bu gruptaki ilk altıdan dördü 5 ila 17 Sterlin aralığında satışa sunulmuş müze rehberi ve resim kataloğu niteliğinde karton kapaklı kitaplardır. Mason'ın Morris kitabıyla onu hem sıralamada hem de fiyat açısından geride bırakan eser ise ciltli gerçek sanat kitaplarıdır. Bu kategorideki en pahalı ikinci kitap olan Mason'ın kitabının 35,85 Sterlin olmasıysa ayrıca dikkat çekicidir. Nihayetinde, V&A'in mağazasında 50 Sterlin olan orijinal perakende satış fiyatından 14.15'lik bir indirimle bile bu kitap nispeten pahalıdır (URL-6). Değnilmesi gereken bir diğer ilginç nokta ise Amazon.co.uk verilerine göre William Morris'in bir yazardan ziyade bir figür olarak popüler olmasıdır. Taramalara bakıldığında Morris'in kendi eserlerine ilk olarak, hayatı ve sanatı üzerine yazılmış birçok kitaptan sonra üçüncü sayfada rastlanıyor (URL-17) ki bu, makalenin de temel tezini oluşturan, Morris'in felsefesinin gözardı edildiğini destekler bir durumdur. Gerçekten de Mason'ın kitabı "En Çok Satanlar" kategorisinde 47 binli sıralarda (URL-18) hayli popüler iken, Morris'in *Yeryüzü Cenneti* adlı kitabı 740 binli sıralarda (URL-19) olmakla ilkinin tam tersi bir ilgiye mazhardır. Makalenin konusu bağlamında sonuçlar gözden geçirildiğinde çeşitli kullanım eşyasında olduğu gibi Morris'le ilgili kitapların da yoksul kesim tarafından satın alınmasının kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim *The Guardian*'daki bir haber bu tezi pekiştirmektedir. Haberde, yeni araştırmalara göre yoksunluk ile kitap okumama arasında ortaya konan bağlantılar

çerçevesinde İngiltere’de okuma kültüründe “endişe verici” bir bölünme yaşandığı belirtilmektedir (URL-20).

Bugün İngiltere’de William Morris’le ilgili kitapları ya da desenlerinin kullanıldığı ürünleri almaya gösterilen yoğun ilgi bir yana, onun statüsünün büyüklüğü aslında eserlerinin ulusal müzelerde daimi olarak sergilenmesinde ve tamamen kendisine adanmış birden fazla müze evin korunmasında görülür. Sadece Londra gibi mülkü oldukça pahalı bir şehirde William Morris Galerisi, The Red House ve şimdi William Morris Derneği’ne ev sahipliği yapan Kelmscott House olmak üzere Morris’e ait üç ayrı müze bulunmaktadır: Aslında bu, Morris’in bir Londralı olduğunun kanıtıdır. Yanı sıra, Morris’e adanmış bir diğer müze ise Oxfordshire’daki Kelmscott Manor’dır. Yukarda Morris’le ilgili ürünleri satın alabilme gücünün incelendiği bakış açısıyla şimdi Morris’in müzelerine hangi toplumsal profilin ulaşabildiği araştırılacaktır.

Bu müzelerden Walthamstow’daki William Morris Galerisi, 1848 yılında Morris’in babası öldüğünde ailenin taşındığı Water House eviydi. Eylül 2015’teki bir habere göre müzenin ziyaretçi sayısı 110 bin olmuştur (URL-21). Londra’nın Bexley ilçesinde bulunan The Red House müzesine gelince, burası 1859’da William Morris’in sipariş ettiği, yapımında çalıştığı ve içinde yaşadığı tek ev olarak öne çıkmaktadır. Kelmscott Manor ise Cotswolds kırsalında bir köyde bulunan küçük bir malikânedir. Morris’in, Ön-Rafaelocu sanatçılardan Dante Gabriel Rosetti’yle birlikte 1871’de kiraladığı bu ev, ailesiyle birlikte Londra’nın gürültü ve kirliliğinden kaçıp sığındıkları bir cennet olarak anılıyordu. Bu nedenle karısı Jane, Morris öldüğünde onun anısına burayı satın aldı ve onun ölümünden sonra da müzeleştirdi. Ulaşılması pek kolay olmayan bu yerin ziyaretçi sayısı Ağustos 2018’deki bir veriye göre yıllık 40 bin civarındadır (URL-22).

Bu müze evlerin yanı sıra, İngiltere’nin saygın ulusal müzelerinde de Morris’in eserleri sergilenmektedir. Bunlardan birisi yukarda zikredilen V&A’dır. Morris, yaşadığı dönemde, o zamanlar South Kensington Müzesi olarak bilinen bu yerin geliştirilmesinde kilit bir rol oynadı ve müze de, bugün eserlerinin sergilediği özel bir bölümle Morris’e vefa borcunu geri ödedi. Morris koleksiyonu 1938’de ölen kızı May Morris’in vasiyeti üzerine müzeye bırakıldı (Bain 2020: 6). 2018’de yaklaşık 4 milyon kişi tarafından ziyaret edilen dünyanın en popüler sanat kurumlarından biri olan V&A, Londra’nın merkezinde bulunmaktadır (URL-23). Müzenin 125 numaralı odasında Morris’in başyapıtlarından *Bullerswood* halısı dahil birçok eseri sergilenmektedir. Böylesine dünyaca ünlü bir müzede halen daimi bir sergiyle onurlandırılması Morris’e İngiltere’de verilen önemin göstergesidir.

Bundan başka müzenin hem fiziksel hem de online mağazasında Morris ürünleri satılmaktadır. Müzeler, daimi sergilerde olduğu gibi mağazalarıyla da para kazanmak isterler ve V&A'nın satış mağazalarında Morris'le ilgili –kendisi tarafından ya da kendisi üzerine yazılmış- kitaplardan, desenlerinin kullanıldığı türlü objelere kadar geniş bir ürün yelpazesi mevcuttur. Müze, daimi serginin yanı sıra William Morris temalı turlar, kurs ve seminerler gibi çeşitli etkinliklere de ev sahipliği yapmaktadır. 3 Mayıs 2022'de müzenin web sitesinde “Members' Favourites Tour: William Morris” ilanı ile yalnızca müze üyelerine sunulmuş bir tur, yakın zamanlı bir örnek olarak gösterilebilir. Bu turun kişi başı bilet ücreti 12 Sterlin olarak belirlenmiştir (URL-24). Yine, “William Morris: In Pursuit of Beauty” başlığıyla, 2018'de iki günlük bir seminer için 195 ila 288 Sterlin arasında bir ücret talep edilmiştir (URL-25). Müzenin William Morris için ücretli özel bir tur düzenlemesi, tekrar etmek gerekirse, Morris'in İngiltere'de devam eden popüleritesine işaret eder. V&A'le ilgili tespitleri sonlandırmadan müzenin Green Dining Room adlı bölümden de söz etmek gerekir. Şimdi müzede kafe olarak hizmet veren oda, aldıkları ilk kamu komisyonu (URL-26) olarak 1866-8 yılları arasında Morris'in şirketi tarafından dizayn edilmişti. Müzenin merkezi alanlarından olan salonun, Morris tasarladığından bu yana değiştirilmeden korunmuş olması kayda değerdir, çünkü Morris önemini kaybetmiş olsaydı bu oda belki de yeniden düzenlenmiş olacaktı.

Değerlendirme: Popüler Morris versus Gerçek Morris

Yukarıda değinilen hususlar, modern İngiltere'de William Morris'e gösterilen ilginin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Doğrusu bu onu onurlandıracak bir şeydir, ancak gerçek anlamda durum hiç öyle değildir. Bugün İngiliz toplumunun Morris'in ürünlerini satın alabilen ve müzelerine gidebilen kesimine yakından bakıldığında bunların çoğunlukla orta sınıftan oldukları görülecektir. Dahası, V&A ile William Morris Galerisi'ne girişlerin ücretsiz olmaları bile bu profili pek değiştirmez. Bu realite Morris'in tasvip ettiği bir durum değildir. Bunun nedeni Morris'in burjuvadan hazzetmemesidir ki bu da onun, çalışma ve üretme temelinde insanın varoluş anlamına yönelik düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bu konu aşağıda detaylı bir şekilde incelenecektir, ama önce yukarıda geçen ticari merkezlere rağbet eden İngilizlerin iddia edilen orta sınıftan oldukları gösterilecektir.

4 Mayıs 2021 tarihli *The Guardian* gazetesinde yazan Lynsey Hanley, İngiliz burjuvasının alım kapasitesiyle sınırlı mağazalardan John Lewis'in, İngiltere'deki tüm sınıf belirleyicileri gibi, yalnızca bir isimden daha fazlasını ifade ettiğini, saygınlık ve buna bağlı olarak orta sınıfın tercih ettiği mekan anlamına geldiğini yazmıştır (URL-27). Gerçekten de,

Morris & Co.'nun birinci bölümde belirtilen John Lewis gibi çeşitli perakendeciler aracılığıyla satılan ürünleri, işlev açısından Morris & Co. tarafından üretilmeyen benzerleriyle karşılaştırıldığında nispeten pahalıdır. Zaten İngiltere'in Primark, Poundland, Wilko vb. alt gelir grubunun yöneldiği (Hubbard 2017: 56) indirim mağazalarında Morris & Co. ürünleri, pahalı oldukları için satılmamaktadır. Hal böyleyken, Morris & Co.'nun mallarını yalnızca burjuva sınıfının satın alabileceği fiyatlarla pahalı mağazalarda satışa sunması, William Morris desenlerinin “lüks” kategorisine girdiğinin gösterir. Bakıldığında John Lewis'te en ucuz bir çay kupası 2.50 Sterlin iken (URL-28) Poundland'da 0.25'dir (URL-29). Ya da mesela Harrods'un değinilen 80 Sterlinlik William Morris desenli kırlent kılıfına karşın Primark'ta bu ihtiyaç 3 Sterlin'e (URL-30) giderilebilmektedir. Keza Next'te William Morris desenli bir sıvı sabunluğun fiyatı 16, Wilko'da 1.50 ila 6.50 Sterlin arasındadır (URL-31). Karşılaştırılanlar, fonksiyonları açısından aynı olduklarına göre, tüketicinin Morris & Co. ürünlerini satın alırken marka ve tasarım için çok fazla ödeme yaptığı sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla Morris & Co. ürünleri işçi sınıfının satın alma aralığının dışında kalmaktadır. Ayrıca İngiliz Hükümeti'nin, düşük maaşla işçi çalıştıran 191 işveren firmanın adını vererek kınadığı listenin başında John Lewis'in (URL-32) gelmesi bu makalenin iddia ettiği tez açısından önemlidir. Araştırmalara göre çeşitli üretim fabrikalarında işçi hakları konusunda ihmal iddialarıyla karşı karşıya kalan H&M de bu utançtan payına düşeni almıştır. Bu hızlı moda devlerine yöneltilen en endişe verici suçlamalar ise, Myanmar, Bangladeş ve Kamboçya'da çocuk işçi çalıştırdıkları ve saatte 0.35 Sterlin gibi insanlık dışı muamale derecesinde düşük bir ücret ödedikleri yönündeki raporlarla ilgilidir (URL-33).

Müzelerde de benzer olan durum Morris'i ayriyeten hayal kırıklığına uğrattı, çünkü bu hususta yüksek umutları vardı. Morris “Art, Wealth and Riches” (Sanat, Servet ve Refah) başlıklı yazısında (2012, cilt. 23: 162), herkes tarafından paylaşılacak müze ve galeriler açarak sınıflar arasındaki uçurumu kapatmaya çalışan insanların ahlaki bir ödevi yerine getirmiş olduklarını ileri sürer. Ancak günümüz İngiltere'sine bakıldığında durum, ne yazık ki Morris'in dileklerinin aksine bir hal almıştır. Nitekim ülkede müzelerle ilgili son araştırmalar, işçi sınıfı ailelerinin orta sınıftakilere oranla çocuklarıyla birlikte müzeleri ziyaret etme olasılıklarının daha düşük, çocukken müzeleri ziyaret edenlerin büyüyünce buna devam etme olasılıklarının ise daha yüksek olduğunu göstermektedir (McGrath ve Taylor 2022: 415). Örneğin, 2018/19 tarihli bir istatistiğe göre müzeleri ziyaret edenlerin %60,1'i üst, %36,1'i ise alt sosyo-ekonomik gruptan geliyor. Üstelik 2018/19 yılından önceki altı yılın grafiği de aşağı yukarı aynı olduğundan bu kamı pekişmektedir. Bir giriş ücreti talep eden müzelerin alt sosyo-

ekonomik sınıftan insanlara daha da ulaşılmaz olduğu açıktır (URL-34). Nitekim The Red House çocuklar için 5.50, yetişkinler için 11.00 (URL-35), Kelmscott Manor çocuklar için 8.75 yetişkinler için ise 14.50 Sterlin (URL-36) gibi görece yüksek giriş ücreti almaktadır ve bu nedenle düşük gelirli insanların buraları ziyaret etmesi çok zordur. William Morris Galleri'sine, Hammersmith'teki William Morris Derneği'ne ve V&A'e giriş ücretsizdir, fakat diğerleri gibi bunların dükkanlarında satılan Morris ürünleri de işçi sınıfı için fahiş sayılabilecek fiyatlardadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, savunduğu değerlere aykırı olduğu için Morris, mirasının bu halinden kesinlikle memnuluk duymayacaktı. Bunun iki nedeni var. Birincisi ürünlerine yalnızca hazzetmediği burjuva sınıfının ulaşabilmesi, ikincisiyse ürünlerin üretim modeli, yani makineyle üretilmesidir. Şimdi sırasıyla bu konular işlenecektir. Öncelikle Morris'in burjuva hakkındaki düşüncelerine bakılacaktır. Ruth Kinna (2000: 14), kapitalizmin güçlü bir ahlaki eleştirisini geliştirdiğini belirttiği Morris'in burjuva toplumunun kültürel değerlerine meydan okuduğuna dikkat çeker. Gerçekten de Morris (2012, cilt. 23: 65), ilk eylemini “ticaret çağını başlatan” olarak vurguladığı burjuvayı, aşırı “müsrif” ve “ayrıcalığın en kaba biçimi” şeklinde tanımlar. Bu orta sınıf, Morris'in nazarında, toplumun üreten çoğunluğunun ağır yüküdür (2012, cilt. 23: 220) ve insanları emekleriyle köleleştirmektedir (2012, cilt. 23: 198). Morris'in (2012, cilt. 23: 204) “ikiyüzlü” ve oldukça “neşesiz” bulunduğu burjuva, canavarca diye tabir ettiği Rekabetçi Ticaret sisteminin “açgözlü” ve “korkak” bireyleridir.

Morris'e (2012, cilt. 23: 184) göre burjuva, göreneksizdir ve uygarlığa pek bir şey katmaz. Onlar hakkında “yemek konusunda domuz gibi bir rahatlık içinde yaşıyor olsalar da kötü barınıyorlar, kötü eğitilmişlerdir, adi hurafelerle ezilmişlerdir, makul zevklerden ve her türlü güzellik duygusundan tamamen yoksundurlar” gibi ifade sarfetmektedir. Dolayısıyla, çoğunluğunu kültürsüz bulunduğu bu sınıf Morris'e (2012, cilt. 23: 147) göre “etraflarını saran iğrençlik ve sefalet dolayısıyla her türlü sanata karşı [da] körelmiş”tir. Dahası, zenginler onun düşüncesinde “sanatın katilleri”dir (2012, cilt. 22: 62), çünkü sanata yaklaşımları yüzeysel ve gösterişten ibarettirler: “Manchester'da resimler satın alıyorlar ve sanatı ilerletmek istediklerini söylüyorlar, ama zenginler söz konusu olduğunda bu boş bir numaradır, onlar sadece onun hakkında konuşmak istiyorlar” (Morris 2012, cilt. 22: 71).

Morris'in burjuvaya öfkesinin temel nedeni, onun imtiyazlı yaşamı karşısında ezilen işçi sınıfıdır. İlginç bir şekilde kendisini de işçi sınıftan saydığı aşağıdaki ifadeleri onun toplum felsefesini yansıtır:

Bizi kitap okuyamaz ya da bir resme bakamaz halde, yürüyüşler yapacağımız güzel ovalar olmadan, güneşin altında uzanmadan, çağımızın bilgisinde bir payımız olmadan, kısacası bedensel ya da zihinsel herhangi bir zevk almadan, geçim derdiyle ter ve korku içinde bırakır. Peki, ne için? Biz ölene dek aynı şekilde, bir köle gibi yaşayalım ve zengin adamın biri müreffeh ya da lüks dedikleri türden, yani kof, yoz ve düşkün bir hayat sürebilsin diye (Morris 2018: 17).

Morris'in Nazarında İşin Doğası, İşçi ve İşbölümü

Morris'in kendisi de bir burjuvaydı ve bu onda bir suçluluk hissi uyandırıyor. Sanayi Devrimi'nin ceremesini çekme konusunda asıl odak noktası, elbette, endüstriyel üretimin mümkün olabilmesi için insanlık dışı bir şekilde sömürülenler, yani işçi sınıfı olmuştur. Sömüren sınıftaki olası psikolojik rahatsızlığı incelemek, kıyaslandığında basmakalıp görünse de, William Morris'in felsefesini üzerine inşa ettiği temeli anlamak için elzemdir. Zira fabrikalardaki işçiler kelimenin tam anlamıyla acı içinde kıvranırken, sömüren sınıfın, yani orta sınıf veya burjuvazinin tümü üstün konumlarından ötürü kıvanç duymuyordu. On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin iki baskın ve iç içe geçmiş kolu olan Hıristiyanlık ve Liberalizm, bütün insanların temel bir değer ve gerçek bir eşitliğe sahip olduğunu savunuyordu. Bu, bir sınıfın diğerine hükmettiği bir toplumsal yapıyı ahlaki olarak kabul edilemez kılıyordu ve orta sınıfta, en azından normal bir duyarlılığa sahip olanlarında, güçlü bir suçluluk duygusuna neden oluyordu. William Morris'in, biyografi Fiona MacCarthy'nin (1994: 7) de Morris'ten aktardığı üzere “yalnızca müreffeh ve zengin doğmakla elde edilen iyi şans” denen bu halden suçluluk duyduğu kesindi.

Bu duygunun dindirilebileceği iki yol vardı, ancak bunlar ilk etapta suçluluk duygusuna neden olan bakış açılarının da sebepleriydi. Biri yukarıda bahsedilen Hıristiyanlığa dayanan argümandı. Buna göre, her insan ruhu Tanrı için değerli olsa da, toplumun içinde bulunduğu hal ne şekilde olursa olsun Tanrı'nın dilediğini yansıtır. Böylece, eşitsizliklerine ilişkin herhangi bir şikayet, dindarlıklarını riske atan bir eylem olacaktır. Diğer yol ise, akla ve insanın özerkliğine dayanmasıyla Liberalizm ile bağlantılıdır. Bu cihet, rasyonel ve duygusal olmayan zihniyetin yürüttüğü aklın, içinde bulunan toplumsal koşulları değiştirmek için hiçbir şeyin yapılamayacağını gösterdiğine inanır. Bu, Adam Smith'ten oldukça etkilenmiş Ricardo'nun, işçi sınıfının koşullarındaki herhangi bir iyileşmenin kısa sürede hiçbir işe yaramayacağını ve böylece bu tür iyileştirmelere teşebbüs edilmemesi gerektiğini kanıtlamaya çalıştığı anlayıştır (McCulloch 1846: 130-33). Dahası, bireysel bağımsızlığı vurgulayan Liberalizm, toplumdaki başarıyı veya başarısızlığı bireyin sorumluluğuna yükler. Sanayi toplumunun insanlık dışı emeğine hapsolmuş bir kişi, kendi çabasıyla çıkmayı beceremediğinden o yerededir.

Bu palyatif çözümlerin herkes için yeterli olmadığına dikkat çekilmelidir. Mesela burada, Hıristiyan düşünürler arasında Sanayileşmiş İngiltere'nin durumunu tiksiniç bulan John Ruskin'in rolünü vurgulamak gerekir. Yine liberaller arasında, John Stuart Mill benzer kanaatleydi. Helen McCabe (2021: 8), Mill'in "mevcut endüstriyel koşullara karşı ahlaki bir tiksinti" gösterdiğini ifade eder. William Morris de kanıksanmış teolojik veya rasyonel argümanlarla suçluluk duygusu hafifletmeye çalışmadı. Bunun yerine doğrudan yoksulların ve ezilenlerin ürkünç koşullarına baktı ve bu sorumluluk hissi onu bir çözüm bulmaya motive etti. Kapitalist sanayileşmenin her açıdan ağır bilançosuna karşı köklü ve kalıcı bir yanıt peşinde olan Morris (2021: 16), "mevcut durumdan pek de memnun olmayan, aksine medeniyetin zaferine karşı belli belirsiz bir nefret duyan Carlyle ve Ruskin gibi birkaç kişi var" diye işaret ettiği bu şahsiyetlerden ilham aldı. Morris, savaşımını *Nasıl Sosyalist Oldum* (2021: 18) adlı eserinde "sanatsal ve tarihsel sorunlara ilişkin yapılması gerekenler" çerçevesinde formüle ediyordu. Ona (2021: 19) göre sanat ve kültür meselelerinin çatal bıçak meselelerinden (yani ekmek parası kazanmaktan) daha önemli –ve ayrı- olması gerektiğini düşünen herhangi biri, sanatın ne anlama geldiğini anlamamaktadır. Çünkü medeniyetin değersiz ve acınacak bir varoluşa indirgemiş olduğu işçiye, günlük rızkı kadar gerekli olan işinden haz alma hissini sadece sanat kazandırabilir. Morris'in düşüncesinde hiçbir insan veya insan sınıfı bu haktan mahrum bırakılamaz.

Fakat malesef Viktorya döneminin üretim sistemi sınıflar arasındaki bu uçurumu derinleştiren bir mekanizmaya sahipti. Dahası, Morris'in (2012, cilt. 23: 146) ileri sürdüğü gibi, artık zenginler için üretilen mallar da sanatsal estetikten yoksunlaşmıştı. Makineyle kitlesel üretime dayalı bir sistemin sonuçları olarak bu durum Morris'in görüşünde kısmen "gelenekten kopma" kısmen de "tasarımcı ile zanaatkar arasında işbirliği olmaması"ndan kaynaklanıyordu. Bu konunun daha iyi anlaşılması için şimdi Morris'e göre işin doğası, işbölümü ve ürün konuları sırasıyla ele alınacaktır.

Morris, *Faydalı İşler Faydasız Uğraşlar*'da (1984: 10-11), çalışmanın insanın yaşamsal yükümlülüğü olduğunu, aksi halde doğanın insana hiçbir şey vermeyeceğine söyler. Bununla birlikte doğanın, çalışmayı sadece katlanılabilir değil ayrıca haz veren bir hale getirmek için gerekli edimleri "ihmal etmediği"ni de belirtir. Bu temelde biri iyi, diğeri kötü olan iki tür işten söz eden Morris için ikisi arasındaki fark, ikincisinin aksine ilkinin içerisinde umut barındırmasıdır. Elbette birincisini *yapmak*, diğeri ise yapmayı *reddetmek* insana yakışır. Morris (1984: 11), bir işi yapmaya değer kılan bu umudun üç parçalı doğasını açıklar: Dinlenme umudu, ürün umudu ve işin özündeki haz umudu. Son parça Morris'in

düşüncesinde sanatın amacı olarak ifade edilir. “The Aims of Art (Sanatın Amacı)”nda (2012, cilt. 23: 91), sanatın amacını, çalışırken harcanan enerjiye değer bir şey üretme umudu vermek şeklinde tanımlar. Nitekim ona (2012, cilt. 23: 155) göre iş yapmanın “ödül”ü sadece parasal karşılıkla olamaz. Onun anladığı çalışma mükafatı bireysel olarak kayda değer işler yapma fırsatına sahip olmanın getirdiği özsaygı ile yararlı ve yaparken keyif veren işin ta kendisidir. Çalışmak, der Morris (2012, cilt. 23: 201), çalışan insan için “uyku kadar” zevk veren gerçek bir somut nimet olmalıdır.

Sanat, Morris (2012, cilt. 23: 205) için günlük işin bir parçası olup insan yaşamının özgürlüğü ve mutluluğu için gerekli bir şeydir. “The Art of People” (Halkın Sanatı) adlı çalışmasında bu fikrini sürdürür:

Gerçek sanattan anladığım, insanın çalışmaktan duyduğu zevkin ifadesidir. Aksi halde insanın çalışırken mutlu olabileceğine inanmıyorum; özellikle de başarılı olduğu herhangi bir işte çalışırken. Çalışmak tüm insanlar için zorunlu olduğundan, doğanın en nazik armağanıdır bu... [öyle ki] köpek avlanmaktan, at koşmaktan ve kuş uçmaktan zevk alır, [hepsi de kendilerine] tayin edilen işi yapmaktan zevk alırlar (2012, cilt. 22: 42).

Morris (2012, cilt. 22: 29) için sanat “çok ciddi bir şey”dir, bu yüzden insan zihnini uğraştıran herhangi önemli bir meseleden hiçbir şekilde ayrı tutulamaz. Zaten Morris’in ideal toplumu resmettiği 1890 tarihli *Hiçbiryer’den Haberler’i*, zevk kaynağı haline getirilmiş çalışmayı merkezine almaktadır. Kuşkusuz burada, Edward Bellamy’nin 1888’de yayınlanan *Geçmişe Bakış*’ından söz etmek gerekir. Doğrusu Morris, ütopyasını Bellamy’nin eserinde sergilediği, katıksız mekanikleşmiş yönü bir tarafa, “saf eğlence”ye dayalı bir gelecek toplumunu reddetmek üzere yazmıştır.⁴

Bakıldığında keyifli boş zamanla dolu yeryüzü cenneti fikri insanlık tarihinde çok eskidir. Bunlar arasında Ömer Hayyam ünlü bir örnektir. Hayyam’ın *Rubailer*’inden aşağıya alıntılanan dördümlük adeta arzulan söz konusu tabloyu dillendirir:

Bir şiir kitabı, altında o ağacın

Bir sürahi şarap, bir somun ekmek, bir de sen.

Yanımdasın, bu ıssız yerde şarkı söylersin

İşte bu ıssız yer bizim cennetimiz olan (akt. Öztürk 2021).

Bellamy’e ve ütopyası *Geçmişe Bakış*’a geri dönecek olursak, eser, 19. yüzyıl Boston’unda yaşayan kahramanı Julian West’in zaman yolculuğuyla kendisini aynı yerde

⁴ Gerçi Morris, gönülsüzce de olsa, Kelmscott Manor’da eşi Jane Morris, alkol ve şiirle birlikte yukarıda sözü edilen kırsal bir cennet hayatını bir süreliğine Rosetti’ye sağlamıştı.

fakat teknolojik ilerlemeyle tamamen makineleşmiş 2000’li yıllarında bulmasını konu alır. Bu yerde insanlar 45 yaşına kadar, herşey makinelerle düzenlenmiş olsa da, çalışmak zorundadır, ancak henüz orta yaşlarında emekliye ayrılıp iş hayatından tamamen *kurtulmaktadır*. West, modern Bostonlu Dr. Leete’e halen elleriyle çalışabilecek ve iyi bir akıl hizmeti de verebilecek bir yaşta emekli edilmelerinin insanlara iyilik değil kötülük yapmak olduğunu ileri sürer. Buna karşılık bu modern sistemi savunan Dr. Leete’in cevabı ilginçtir: “[R]ahat, fiziksel bir hayat çerçevesinde ulusu güvence altına almak için yapmamız gereken işler, hiçbir şekilde en önemli, en ilginç ya da en asil işler olarak görülemezler” (Bellamy 2011: 169). Anlaşılan odur ki Bellamy’e (2011: 169) göre bu işler emekli olabilmek için yapılması gereken “katlanılması gereken” görevlerdir, çünkü bu yol tamamlandıktan sonra ancak “daha büyük ve daha geniş faaliyetler, varoluşun ana meselesi” olan hayata giriş sağlanabilecektir. Bellamy’nin “giriş yapmak”tan kastettiği varoluşumuzu gerçekleştirebileceğimiz safha ise eğlenceden ibaret boş zamandır. İnsanların hepsinin boş zamanlarını değerli kılan bilimsel, sanatsal ya da edebi meraklara sahip olmadıklarına da dikkat çeken Bellamy (2011: 169-70) için emekliliğin ilk günüyle başlayacak bu ideal zaman “doğuştan kazandığımız dolu dolu eğlenme hakkına ilk defa sahip olacağımız” ayrıca “disiplin ve kontrolden azat edileceğimiz dönem”dir. “45 yaşında gençliğimizi tazeleriz” dediği hayatın en eğlenceli bu dönemdeki yaşam düsturu ise Bellamy’nin ifadesiyle, “Roma halkının yaşam felsefesi, yemek ve eğlence anlamına gelen *panem et circenses*’tir (2011: 171 - orijinal italik). Morris için durum çok farklıydı, zira o saf eğlence kavramını hafiflik ya da “lüks” kavramıyla paralel olarak zengin sınıfın işi şeklinde ele alır (Morris 2011: 64, 136, 271).

Morris (2016) için herşeyden evvel, rahat ve rahat olmayan iş yoktur, fakat faydalı ve faydasız uğraşlar vardır. Bellamy’nin eserindeki tek fikrin, sürekli yeni gelişen makinelerle emeği katlanılabilir hale getirmek ve emek miktarını azaltmak olduğunu gören Morris “makinelerin çoğalması, sadece makineleri çoğaltır” diyerek onu eleştirir ve asıl konunun emeğin değil “çalışmanın zahmeti”nin en aza indirilmesi gerektiği konusuna işaret eder (Kelvin 1984: 59). Lutchmansing’in (1991: 1-4) tespitiyle aşırı mekanize olmuş Bellamy’nin toplum tasarısını bir “Londra Cenneti” olarak küçümseyen Morris, *Geçmişe Bakış*’ı “katıksız modern, tarih dışı ve sanat dışı” olması temelinde kınamış, ayrıca “emek sorunu”nu çözüme iddiasında bulunan bu ütopyada iş ve sanat arasındaki geleneksel burjuva ikiliğinin bozulmadan kalmasını da ironik bulmuştur. Tek farkla ki burada tatsız zahmetin yerini mutlak bir boş zaman almaktadır.

Bellamy'nin ütopyası insanların 40lı yaşlarda eğlence hayatına geçişine odaklanırken, Morris'in bütün felsefesi, üretken girişim yoluyla insanın kendisini gerçekleştirmesine dayanmaktadır. Onun hayal ettiği mükemmel dünyada emeklilik istenen, kendisine ulaşılması için zorunlu çalışmaya katılan bir yaşam eşiği değildir. *Hiçbiryer*'in bilge Yaşlı Hammond'un ağzından “[h]ayale dayalı sanat ürünlerini yaratan bizim çocuksu tarafımızdır” (2011: 144) diyen Morris için iş, bilakis zevktir ve hoş giden bir heyecan yaratır. Bundan ötürü ütopyasını “ikinci çocukluk” diye tanımlar (2011: 157).

Belirtmek gerekir ki Morris'in ideal toplumunda tüm işlerin yeniden düzenlenmesi, keyifli ve tatmin edici hale getirilmesi talebi, yalnızca gelecek bir zaman için icat edilmiş bir şey değildi. Ona göre Yüksek Orta Çağ'da doruğa çıkan ve Rönesans döneminde modern kapitalizmin yükselişiyle ortadan kalkana kadar zanaat üretimine dayalı çalışma sistemi zaten tarih boyunca süren bir anlayıştı. Sanayileşmiş toplumunun halini berbat bulan Morris için Orta Çağ insancıl bir çalışma modeli sunuyordu ve dolayısıyla çok daha iyi bir toplumsal dayanışma modeline sahipti. Umudu ve çabası bu mirası geri kazanmak ve çalışma tarzını eski haline getirmektir.

Yukarıda, Bellamy'nin ideal toplumunu tarih ve sanattan kopuk olduğu için eleştiren Morris'in insanlık adına umudu, tarihsel ve sanatsal olanın birlikte olmasının kazanılmasındadır. Morris'e göre sanayileşmenin en kötü yanı, işçileri emeklerinin ürünlerine yabancılaştırmasıydı. İşçilerin emeklerinden keyif aldıkları, lonca sistemi altında güçlendikleri, işlerini baştan sona tasarlayıp üretebildikleri bir dönem olarak idealize ettiği Orta Çağ'a bu nedenle özlem duyuyordu (Hoffman 2010). Buradan hareketle Morris'in ideal çalışma modeli zanaatkâr tipine odaklanır, çünkü o ne işçi ne de patrondur. Morris'in tanıklık ettiği Viktorya dönemindeki rekabetçi ticareti ilerleten işbölümüyle bu modele imkan vermiyordu. Morris (2012, cilt. 22: 82), hakiki kazanımının insan sevinci, umudu ve tesellisi olduğuna inandığı sanatın, tekrarlayıcı ve yıkıcı güçlere sahip bir makine haline gelerek insan uygarlığını baskı altına almış, medeniyetin efendisi kabul edilen bu üretim sistemiyle baş edemediğini haykırır. Böylece halinden memnun zanaatkarın huzurunu yok eden bu sistemi “tiranlık” ve doğanın kanununa aykırı bu durumu ise “deliliğin teamülleri” diye adlandırır.

Morris, sanayide tamamen yeni teknolojiye abanmanın, yukarıda geçtiği üzere, geleneksel becerilerin kaybına da yol açtığına dikkat çeker. Öyle ki bir Morris eserleri uzmanı olan Linda Parry (1989: 10), bu görüşleri nedeniyle Morris'in, Sanat ve El Sanatları Hareketi üzerinde güçlü bir etki oluşturduğunu ileri sürer. *Hiçbiryer'den Haberler*'de, işçilerin

arasındaki yaşlıların gençlere testere ve rende kullanmayı, demircilik gibi zanaatları öğrettiğini yazarak bu arzusunu dile döker (Morris 2011: 254).

Morris, “Art and Socialism” (Sanat ve Sosyalizm) başlıklı yazısında (2012, cilt. 23: 197), günlük çalışmada insanın işinden zevk almasını “doğuştan bir hak” olarak belirler. Ona göre yaratıcılık insanın doğasında bulunur. Bu bağlamda Morris, insanı bir emekçi daha da önemlisi özgür yaratımın zevklerine hakkı olan bir zanaatkar veya sanat emekçisi olarak görür (Boos 2015: 99). Onun ideal çalışma modeli zanaatçıyı nasıl merkeze alıyorsa, ideal iş tanımı da ürünün baştan sona yapının elinden çıktığı bölünmemiş işle karşılaşılır. Sanayi Devrimi’yle çalışma hayatına hakim olan işbölümü, Cole’un (Introduction”, 1934: xxi-xxii) da ifade ettiği gibi, zanaatkarı makine çarkının bir dişlisine çevirerek emeğini değersizleştirmiştir.⁵ Morris “Art and the Beauty of the Earth” (Sanat ve Dünyanın Güzelliği)’nde modern sistemin çalışma modelini aşağıdaki şu sözlerle izah eder:

Bütün kademelerdeki tüm işçilerin, kalıcı olarak makinelere indirgenmeleri gerekmiyorsa eğer, ellerinin olduğu kadar zihinlerinin de dinlenmesi gerekir (...) [B]u, dünyanın kaybettiği, yerini işbölümünün sonucu olan işle dolduran türden bir çalışmadır. Bu çalışma mevcut sistem devam ettiği sürece herşey üretebilir, ama asla baştan sona tek bir kişinin eseri olan türde bir sanat üretmez (Morris 2012, cilt. 22: 164).

William Morris’in makineleşmenin zorunlu kıldığı yaratıcı sanatçı ile icracı ayrılığına karşı çıkışının en önemli sebebi, bunun insanlar arasında eşitsizliğe ve emeğin alçalmasına yol açtığını görmesiydi. Öte yandan işin arzusuyla ve ciddiyetle yapılmasının temelinde de baştan sona yapılan işle içiçe olmak zarureti vardır Ona göre örneğin bir mimar sadece çizimle sınırlandırılmamalı, aksine binanın inşasındaki her aşamada aktif çalışmalıdır. Aymer Vallance (1988: 13), tasarımcının tasarımları ürettiği teknikleri bilmesini önemseyen Morris’in kurduğu iki firmada bu ilkeyi uyguladığını ileri sürer. Bu aslında, Morris’in kuram ve pratikte tutarlı olduğunun önemli bir göstergesidir.

Kuşkusuz Morris, sanayi kapitalizminin ürettiklerinden de hoşnut değildi. Hoffman (2010) Morris’in, esasen işçileri bir tür köleliğe iten ucuz, gereksiz mallardan ibaret olan bu ürünlerden nefret ettiğini ve post-endüstriyel tasarım sürecine bir ahlaki bilinç duygusu aşıladığını savunur. Nitekim Morris, “Art, Wealth and Riches”da (2012, cilt. 23: 146) “insanın yaptığı her şey güzeldir, medeni insanın yaptığı hemen hemen tüm sıradan ürünler pejmürde ve gösterişçi bir şekilde çirkindir” ifadesiyle bu duygusunu dile döker. Morris’e

⁵ Cole’un bu yorumu, elbette, Karl Marx’ın, *Kapital*’de (2014: 403), sanayi kapitalizminin makineye dayalı çalışma koşullarının işçiyi küçük yaşından itibaren bir makinenin bir parçasına dönüştürdüğü yönündeki ünlü ifadesine dayanmaktadır.

(2012, cilt. 23: 195) göre bu durum, üretim süreçlerinin birçoğunun yaratıcı zihin ve becerikli el için ne kadar hoş ve çekici olduğu düşünüldüğünde, hiç de tesadüf değildir, ancak kötü niyetin sonucudur.

Yukarda değinildiği gibi, William Morris döneminin moda tasarımı beğenmiyor ve şiddetle tepki gösteriyordu ve bu eleştirisi ürünlerin model ve desenlerine olduğu kadar, hatta daha çok onların yapılma şekliyle alakalıydı. Peki ürünler nasıl yapılıyordu? Morris açısından daha doğru soru, nasıl yapılmıyorlardı? Bunun yanıtı “el ile yapılmıyorlardı” olacaktır. gerek sanatsal gerekse insanın yaşamsal tatmini açılarından Morris için en mühim mesele buydu. Morris, elle üreten zanaatkarın işi için güçlü bir doğal yeteneğe sahip olduğuna inanır ve ürettiklerine kendi bireysel zekâsını ve coşkusunu koyduğu için de işini mükemmelleştirebilir (2012, cilt. 22: 115). O, el ile üretime bir tür “kutsallık” atfediyordu (2012, cilt. 23: 201). İnsanın günlük işlerinden zevk aldığı için varoluşunu değerli kılan bu özellik, “Ticaret”in şu en kötü koşulları altında ezilmişti (2012, cilt. 23: 202). Makineye karşı savaşım vermeye değer bir geleceği şöyle resmeder: “Makinelerin en önemli parçası olan ‘eller’ [özgürlüğe olan açlıkla] insan olacak ve şöyle diyeceklerdir: ‘Artık, sonunda yapacağız; artık kâr üretmeyecek, yalnızca kullanım, mutluluk ve yaşam için üreteceğiz.’” (Morris 2021: 27 - orijinal italik).

Morris’e göre zanaatkarın ürettiği günlük kullanım objelerine işlediği dekoratif sanat, hayata ışık katmanın bir yolu olarak son derece önemliydi. Şöyle der: “Bu sanatlar olmasaydı bizden geriye kalan yavan ve cansız şey, emeğimiz ise sadece katlanmaktan ibaret, beden ve zihnin yıpranması olurdu” (akt. Harvey ve Press 1991: 115). Bu bakış açısından Morris, döneminin imalatçıları “kapitalist ve satıcı,” zanaatkarlarını ise girişimcilik, tasarım ve üretim fonksiyonlarının birbirinden ayrılması nedeniyle piyasanın buyruklarına uymak zorunda bırakılmış, üreticilerin kiralık köleleri olarak görüyordu (Harvey ve Press 1991: 115).

Morris’in makine ile seri üretim şeklindeki imalat sistemine karşı durmasının, yinelenen olursa, iki nedeni vardır. Birincisi makineyle bir örnek haline getirilmiş standart ürünlerin imal edilmesi, ikincisi ise fabrika üretiminin bireysel yaratıcılık şansını çaldığı insanın kendini gerçekleştirebilme şansını ondan çalmasıdır. Morris “uygar dünyanın gurur duyduğu bu makineler, ticari savaş ve israf yaratmaktan başka ne koydu ortaya?” (2012, cilt. 23: 206) diye sorar. Yanıt ise yabancılaşma ve insanlık dışı bir yaşamdır. Murphy’nin (2010: 24) işaret ettiği gibi, işçinin atandığı işin giderek izolasyona dayandığı ve Marx’ın *yabancılaşma* dediği yaşam. Gerçekten de kapitalizm insani değerler pahasına bunu yapmaktadır (Bevir 1998: 15).

Şu gerçeğin hakkını vermek gerekir ki, Marx, felsefi literatüre önemi tartışılmaz “yabancılaşma” kavramını katsa da, British Library’nin masalarından birinde oturup Almanya’dan getirdiği Hegelciliği geliştirirken, Morris bahsi geçen kavramı, rahat yaşamının yanbaşıında, İngiltere’nin sanayiyle dejenere olan hayatları taşıyan sokaklarında, kirli ve kalabalık caddelerinde görüp kendi kendisine öğrendi. Britanya’nın her bir ucuna seyahatler düzenleyip konferanslar verdi, sahada çalıştı, meydanlarda işçilerin haklarını ararken yaralandı ve tutuklandı, bir yandan da insanın mutluluğunu garanti eden iyi ve kaliteli çalışmanın ilkelerini, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını okullarda öğrencilere gönüllü olarak öğretti. İngiltere’nin ilk sosyalist partisini kuran H. M. Hyndman, “zamanının en önemli adamlarından biri” dediği Morris’in bu eşsiz çabalarının tanıklığını yapanlardan sadece biridir (Morris 2021: 8, 11).

Morris’in bu ideal için çabalama gücü, onun “sanatın insan zihnindeki pınarları ölümsüzdür” (2012, cilt. 23: 86) özlü sözünde saklıdır. Ona göre modern kapitalist sistemin insanı vazgeçmeye zorladığı yaratıcı dürtü insandan tamamen kopartılamamıştır. Ekonomik özgürlüğün sanayiye bu dürtüyü kendiliğinden geri getireceğine inandı ve bunun sosyalizm altında gerçekleşebileceğini savundu (Cole "Introduction", 1934: xxi-xxii). Ruth Kinna’nın (2000: 17) ifadesiyle, sanatın yeniden halkın hakimiyetine geçmesi ve onlara günlük işlerinde yaratıcı dürtülerini ifade etme araçlarının verilmesi Morris’in amentüsü idi.

Makaleyi sonlandırmadan önce bir hususu belirtmek gerekir ki, Morris prensipte makinelerle karşı değildi, ancak onların insanın aleyhine kullanılmasından rahatsızdı. Makine çağında insanların eskisi kadar hatta daha da eziyet çekerek çalıştıklarına dikkat çekiyor, makinelerin “adil ve ileri görüşlü” insanların ellerinde itici emeği en aza indirerek işçinin hayatına hayat katan “harika” şeylere dönüşebilirken tam tersine tüm insanları çılginca bir hız ve telaşa sürüklemiş olduğunun altını çiziyordu. Ona göre uygarlığa musallat olan bu “kör” hız yalnızca boşa giden muazzam bir emek kütesine dönüşmüştür. Makineler böylece binlerce erkek ve kadının ruhlarını öldüren ve geriye kalmış salt hayvanî yaşamlarını da kısaltan korkunç ve insanlık dışı çalışma koşullarıyla koskoca bir “Hiçlik” yaratmıştır, bir başka ifadeyle, yoksulun hayatını yok etmiştir (2012, cilt. 23: 193-5).

Mark Bevir’in (1998: 28) güzel bir şekilde özetlediği gibi, Morris daha basit, daha keyifli, daha güzel, daha tatmin edici, daha adil hale getirmek arzusuyla dünyayı iyileştirmek istedi. Çünkü o, kâr ve kişisel çıkar yerine güzellik ve huzur için çabalayan nezih bir toplumda, yapmaya değer ürünlerin yalnızca hayatın gerekliliklerini karşılayan ve hem yapan hem de kullanan için zevk verici nesnelere olacağına inanıyordu, nitekim onun “halk tarafından

ve halk için yapılan sanat, yapan ve kullanan için mutluluk kaynağıdır” ünlü sözü de bu fikre dayanmaktadır (akt. Harvey ve Press 1991: 227).

Son olarak makalenin asıl konusuna dönüldüğünde hatırlamak gerekir ki Morris & Co. ürünleri de makineyle üretilen bütün seri üretimler gibi bir örnek mamullerdir. Dolayısıyla Morris’in, yukarda serimlenen, insan yaşamının otantikliğine dair ilkelerinin hayli dışında kalması nedeniyle onun onayını alamayacaktı. Nihayetinde Next’te bir bluz ya da Waterstones’da bir gözlük kılıfında kullanılan bir Morris deseni birbirinin aynısı olmak zorundadır, çünkü el yapımı bir ürünün kendine has biricikliği taşıdığı özellikten arındırılmış ve standartlaştırılmıştır. Öte yandan üreten işçinin yaratıcılığını engellediği için Morris’in nazarında gayri insanı bir çalışmanın ürünü olmuş olacaktır. Bununla bağlantılı olarak Morris’in (2012, cilt. 23: 197) zengin tüketiciye yaptığı ısrarlı çağırısı burada zikretmek yerinde olacaktır: “Bu şeyleri satın alırken, tekrar ediyorum, satın aldıklarımız insanların hayatlarıdır!”

SONUÇ

William Morris, tanıklık ettiği Sanayi İngiltere’sinin yol açtığı olumsuzluklara isyan ederek, insanın varoluşsal anlamı üzerine öncü düşünceleriyle olduğu kadar sanatsal tasarımlarıyla da büyük etki uyandırmıştır. Günümüzde ise daha da güçlü popüler bir algıya sahiptir. Bu makalede Morris’e yönelik bu ilgi çeşitli kanallar aracılığıyla ortaya kondu. Tasarladığı desenlerin kullanıldığı ürünlerin yüksek fiyatlarla İngiltere’nin daha çok orta sınıfının ulaşabildiği yerlerde satıldığı gösterildi. Yanı sıra gerek prestijli ulusal müzeler gerekse kendi şahsına münhasır birden fazla müze evin etkin olarak ziyaret edildiğine ve ürünlerinin buralarda da yine aynı toplumsal kesim tarafından satın alındığına değinildi. Çalışmada Morris’in mirasına gösterilen bu ilgiden kesinlikle hoşnut olmayacağı ileri sürüldü ve bu iddia, Morris’in hayat felsefesini yansıtan görüşlerinden alıntılarla kanıtlandı. Bu doğrultuda öncelikle Morris’in burjuvaya karşı negatif düşünceleri gerekçeleriyle birlikte serimlendi. Ardından yüzünü tamamen sanayileşmeye ve yeni tekniklere dönmüş kapitalist üretim sistemine karşı Morris’in eleştirileri ortaya kondu. Bu husus kapitalist üretim sisteminde üretenler ve üretilenler olmak üzere iki açıdan ele alındı. Morris’in ideal çalışma tanımının çalışanın yaratıcılığını sergileyebildiği bölünmemiş ve dolayısıyla günlük hayatın bir rutini olan çalışmanın zevkten arındırılmamış iş ile belirlendiği gösterildi El ile üretmeyi bu idealinin merkezine alan Morris’e göre makineleşmeyle sanattan ve kaliteden yoksun tekdüze ürünlerin imal edildiği vurgulandı.

EXTENDED ABSTRACT

The British artist, poet and social thinker William Morris had a profound influence upon the fashion of interior decoration in the Victorian Era as the founder of the Arts and Crafts Movement. His artistic reputation, however, did not come to an end with the end of that era but has continued even into our contemporary age, most especially in the UK, but also in the rest of the world. Nevertheless, as this article demonstrates, the way in which Morris is regarded in his homeland today is not one which he would have welcomed, as it focuses on his artwork whilst repudiating the philosophy which underlies it.

This piece proves the claim concerning his popularity in the contemporary UK by examining the broad availability of the products made by Morris Co. a company that was set up by Morris himself, but is today owned the Sanderson Group. The designs of Morris Co. are used on a wide variety of products ranging from clothing through interior decoration items to items of stationary. Morris Co. supplies exclusive and high street stores in the UK with their products; data on these products in Harrods, Next, John Lewis and H&M is collated in this piece in order to demonstrate the popularity of these items. This article does the same with the leading British bookstore of Waterstones and the online bookseller Amazon UK in terms of books on or about Morris. Then this article looks at the popularity of Morris through the number of museums that are partially or wholly dedicated to him. It shows that as well as having an important presence in the highly prestigious V&A Museum in London, an institution which he himself helped to found, William Morris has been the sole inspiration for the setting up of four museums, three of which are also in or around London.

Then, however, this piece shows that the products themselves are sold at a price level for which they can effectively only be of interest in the socioeconomic structure of English society to the middle classes, and that the museums are disproportionately visited by members of this class. For the products, it does this by comparing the sale price of the products of Morris Co. with products that serve the same function that are sold in bargain high street stores. That Morris would disapprove of the class to which the products carrying his name is sold is implied by drawing upon the derogatory comments that Morris made on this class as it existed in his own lifetime. But this piece then moves on to its core argument which is that the way in which the popularity for Morris is expressed commercially today actually violates his core philosophy. In order to demonstrate this point, the development of Morris' thought on this issue is examined.

The article focuses on the fact that Morris himself was a member of the middle classes and was horrified by the inequality and suffering that was produced by the industrialization of his country during his lifetime. It shows that as a sensitive member of the middle class himself, Morris had a sense of guilt concerning the privilege into which he was born and in which he was raised. The piece reveals that there were two methods by which such guilt could be assuaged. One is theological, and it argues that the class system resulted from the will of God and the other was supposedly rational based upon the arguments of David Ricardo. The article, though, will demonstrate that refusing to make use of one of these arguments, Morris developed what he believed was a solution to the problem. He advocated for a system that would give fulfilment to all people, not being attracted by a traditional ideal such as is exhibited in the poetry of Omar Khayyam that happiness results from leisure. It is the case that in the time of Morris, a new utopia implicitly on these lines was put forward by Edward Bellamy for whom machines would be developed to a point at which they could lessen the burden of human labour and guarantee all mankind at least some portion of leisure in their lifetimes.

Morris, however, saw the solution for the suffering of the working class in a philosophy of life which asserts that it is only through individualistic creative production that a person can find self worth. This is not a philosophy that Morris developed in a purely theoretical manner but rather it was one that he had actually proved to himself through his own life's handiwork. As for the philosophy itself, it rests on Morris' belief that all people are, like himself, inherently creative but that machine production prevents them from developing and expressing this.

As it is the case that the production of artistic products through machinery, in such a manner as the products produced by Morris Co. and sold in exclusive and high street stores are produced today, actually prevents such self realization, this clearly is utterly inimical to Morris' own outlook.

KAYNAKÇA

- Bain, R. (2020). *William Morris's Flowers*, Thames & Hudson Ltd.
- Bellamy, E. (2011). *Geçmişe Bakış: 2000'den 1887'ye*, F. Yaraş (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Bevir, M. (1998). William Morris: The Modern Self, Art, and Politics, *History of European Ideas*, 24(3), 175-194.
- Boos, F. S. (2015). *History and Poetics in the Early Writings of William Morris, 1855–1870*, The Ohio State University.
- Briggs, A. (1981). The Appeal of William Morris, William Morris & Kelmscott (Ed.) Nicola Hamilton. Hyperion Books, The Design Council.
- Cole, G. D. H. (1934). "Introduction", *William Morris: Stories in Prose, Stories in Verse, Shorter Poems, Lectures and Essays*, G. D. H. Cole (Ed.), Random House.
- Harvey, C., Press, J. (1991). *William Morris: Design and Enterprise in Victorian Britain*, Manchester University Press.
- Hubbard, P. (2017). *The Battle for the High Street: Retail Gentrification, Class and Disgust*, Palgrave.
- Kelvin, N. (Ed.). (1984) *The Collected Letters of William Morris, Volume III, 1889-1892*, Princeton University Press.
- Kinna, R. (2000). *William Morris: The Art of Socialism*, University of Wales Press.
- Lutchmansing, L. D. (1991). William Morris' Review of Bellamy's Looking Backward, *Utopian Studies*, No. 4 (1991), 1-5.
- MacCarthy, F. (1994). *William Morris: A Life For Our Time*, Faber and Faber Limited.
- Marx, K. (2014). *Kapital I. Cilt*, M. Selik ve N. Satlıgan (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- McCabe, H. (2021). *John Stuart Mill, Socialist*, McGill-Queen's University Press.
- McCulloch, J. R. (1846). *The Works of David Ricardo*, J. Murray (Ed.).
- Morris, B. (1981). "Introduction", *Textiles by William Morris and Morris & Co. 1861-1940*, O. Fairclough ve E. Leary (Eds.), Thames and Hudson.
- Morris, M. (Ed.). (2012). *The Collected Works of William Morris*, 22. ve 23. Cilt, Cambridge University Press.
- Morris, W. (2011). *Hiçbir Yerden Haberler*, M. Alakuş (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Morris, W. (2016). *Faydalı İşler Faydasız Uğraşlar*, M. C. Mutlu (Çev.), İstanbul: 1984 Yayınevi.
- Morris, W. (2018). *Nasıl Yaşıyoruz ve Nasıl Yaşayabiliriz?*, A. Akın (Çev.), Delidolu.
- Morris, W. (2021). *Nasıl Sosyalist Oldum – Değişim İbareleri*, F. Kıyak (Çev.), Ankara: Dorlion Yayınları.
- Murphy, S. (2010). *The Art Kettle*, Zero Books.
- Parry, L. (1989). *William Morris and Arts and Crafts Movements: A Design Source Book*, Studio Editions.

Seasoltz, K. R. (2005). *A Sense of the Sacred: Theological Foundations of Sacred Architecture and Art*, The Continuum.

Vallance, A. (1988). *The Art of William Morris*, Dover Publications, Inc.

İnternet Kaynakları

Fitzgerald, E. (Çev.). “Rubaiyat of Omar Khayyam”.
<https://www.gutenberg.org/files/35260/35260-h/35260-h.htm> (Erişim: 24.07.2023).

Hoffman, A. (2010). “Arts & Crafts: The Designs of William Morris”, *Apartment and Therapy*.
<https://www.apartmenttherapy.com/arts-crafts-the-designs-of-wil-126289>.
(Erişim: 19.07.2023).

McGrath, M., Taylor, M. (2022). Social Class in UK Museums: Mark Taylor Interviews Michelle McGrath, *Journal of Museum Education*, 47 (2022): 414-427.
https://www.researchgate.net/publication/366915105_Social_Class_in_UK_Museums_Mark_Taylor_Interviews_Michelle_McGrath#fullTextFileContent (Erişim: 23.06.2023).

Öztürk, K. (2021). Hayyam gibi yarım somunla yaşamak.
<https://www.haberturk.com/yazarlar/kemal-ozturk/3216932-hayyam-gibi-yarim-somunla-yasamak> (Erişim: 30.07.2023).

The Spectator (1883). On the Wandle. <http://archive.spectator.co.uk/article/24th-november-1883/11/on-the-wandle>. (Erişim: 03.07.2023).

URL-1: <https://www.vam.ac.uk/articles/william-morris-and-the-va> (Erişim: 02.07.2023).

URL-2:

<https://yarisnote.com/search?q=morris&type=product%2Carticle%2Cpage%2Ccollection&options%5Bprefix%5D=last> (Erişim: 02.07.2023).

URL-3: <https://www.harrodscareers.com/uniquely-you-together-harrods> (Erişim: 02.07.2023).

URL-4: <https://hotelierandhospitality.com/2022/04/25/morris-its-first-shop-in-shop-at-londons-most-luxurious-department-store-harrods/> (Erişim: 04.07.2023).

URL-5: <https://www.harrods.com/en-gb/shopping?query=william%20morris> (Erişim: 04.07.2023).

URL-6:

<https://ecommercedb.com/ranking/stores/gb/fashion?page=1&pagesize=50&specialist=all&currency=USD> (Erişim: 04.07.2023).

URL-7: <https://www.next.co.uk/search?w=william%20morris&isort=popular&p=7#57> (Erişim: 04.07.2023).

URL-8:

<https://www.johnlewis.com/search?search-term=william%20morris&sortBy=popularity> (Erişim: 04.07.2023).

URL-9:

<https://www.statista.com/statistics/268522/number-of-stores-worldwide-of-the-hundm-group-by-country/#:~:text=Germany%20is%20H%26M's%20largest%20market,ZARA%20and%20adidas%20in%202019> (Erişim: 07.07.2023).

URL-10: https://www2.hm.com/en_gb/search-results.html?q=william%20morris (Erişim: 05.07.2023).

- URL-11: <https://www.waterstones.com/bookshops/piccadilly#:~:text=Waterstones%20Piccadilly%20is%20Europe's%20largest,eight%20miles%20of%20bookshelves...&text=There%20is%20truly%20something%20to,from%20across%20the%20wider%20branch> (Erişim: 05.07.2023).
- URL-12: <https://www.waterstones.com/books/search/term/william+morris> (Erişim: 05.07.2023).
- URL-13: <https://www.statista.com/chart/28042/share-of-respondents-who-bought-books-from-amazon/> (Erişim: 05.07.2023).
- URL-14: https://www.amazon.co.uk/s?k=william+morris&i=stripbooks&s=relevancerank&crd=WJA73MVU2CEN&qid=1687192030&sprefix=william+morri%2Cstripbooks%2C42&ref=sr_st_relevancerank&ds=v1%3ANG59aSMTAAjdM4tKykkM04%2FtomYTLSDd23vGHkQSEbM (Erişim: 09.07.2023).
- URL-15: https://www.amazon.co.uk/Best-Sellers-Books-Permanent-Art-Collections/zgbs/books/14593365031/ref=zg_bs_nav_books_3_266794 (Erişim: 11.07.2023).
- URL-16: https://www.amazon.co.uk/William-Morris-Victoria-Albert-Museum/dp/0500480508/ref=sr_1_3?crd=19MY34ZWUX1O7&keywords=william+morris&qid=1675403206&s=books&sprefix=william+morris%2Cstripbooks%2C166&sr=1-3 (Erişim: 11.07.2023).
- URL-17: https://www.amazon.co.uk/s?k=william+morris&i=stripbooks&s=relevancerank&page=3&crd=WJA73MVU2CEN&qid=1687192492&sprefix=william+morri%2Cstripbooks%2C242&ref=sr_pg_3 (Erişim: 11.07.2023).
- URL-18: https://www.amazon.co.uk/William-Morris-Victoria-Albert-Museum/dp/0500480508/ref=sr_1_1?crd=32N5HY417SS97&keywords=anna+mason+william+morris&qid=1687193294&s=books&sprefix=anna+mason+william+morri%2Cstripbooks%2C210&sr=1-1 (Erişim: 11.07.2023).
- URL-19: https://www.amazon.co.uk/Earthly-Paradise-Complete-William-Morris/dp/1528770188/ref=sr_1_36?crd=WJA73MVU2CEN&keywords=william+morris&qid=1687192926&s=books&sprefix=william+morri%2Cstripbooks%2C242&sr=1-36 (Erişim: 11.07.2023).
- URL-20: <https://www.theguardian.com/books/2014/mar/11/survey-class-divide-reading-habits> (Erişim: 26.07.2023).
- URL-21: <https://www.artsprofessional.co.uk/magazine/287/case-study/appealing-local-residents> (Erişim: 22.07.2023).
- URL-22: <http://kelmscott.org.uk/documents/hlf%20concern%20by%20objectors%20updated%209th%20november%202018.pdf> (Erişim: 17.07.2023).
- URL-23: <https://entertainment.inquirer.net/343253/p2fb-secrets-of-uks-victoria-albert-museum-to-be-revealed-in-new-bbc-documentary> (Erişim: 25.06.2023).
- URL-24: <https://www.vam.ac.uk/event/3VAV69QPxx/members-favourites-tour-william-morris> (Erişim: 29.06.2023).

- URL-25: <https://www.vam.ac.uk/event/Jl2emGnW/william-morris-in-pursuit-of-beauty-2018> (Erişim: 29.06.2023).
- URL-26: https://wandlevalleypark.co.uk/wp-content/uploads/2015/08/Wandle-Treasures-PDF_MORRIS-RM-at-VA-MUSEUM_FINAL_small.pdf (Erişim: 01.07.2023).
- URL-27: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/may/04/john-lewis-brand-middle-class-aspiration-lost-lustre-boris-johnson> (Erişim: 01.07.2023).
- URL-28: https://www.johnlewis.com/browse/home-garden/drinkware/mugs/_/N-clr?sortBy=priceLow (Erişim: 01.07.2023).
- URL-29: https://www.poundland.co.uk/home-and-pet/kitchen/tableware/?p=2&product_list_order=high_to_low (Erişim: 01.07.2023).
- URL-30: https://www.primark.com/en-gb/c/home/home-furnishings/soft-furnishings-and-bedding/cushions-and-covers#sorting=%22low_price+desc%22 (Erişim: 01.07.2023).
- URL-31: https://www.wilko.com/en-uk/home/bathroom/bathroom-accessories/soap-dishes-dispensers/c/366?text=soap&suggested_categories_phrase=Soap+Dishes+%26+Dispensers (Erişim: 01.07.2023).
- URL-32: <https://www.gov.uk/government/news/employers-named-and-shamed-for-paying-less-than-minimum-wage> (Erişim: 16.07.2023).
- URL-33: <https://www.careeraddict.com/10-companies-that-still-use-child-labor> (Erişim: 16.07.2023).
- URL-34: <https://www.statista.com/statistics/418326/museum-gallery-attendance-uk-england-by-socio-economic-group/> (Erişim: 17.07.2023).
- URL-35: <https://www.nationaltrust-tickets.org.uk/event-tickets/33290?catID=32943&branches.branchID=2423> (Erişim: 17.07.2023).
- URL-36: <https://www.sal.org.uk/kelmscott-manor/plan-your-visit/opening-times-tickets/> (Erişim: 27.06.2023).

Makale Bilgileri/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The entire study was created by the author.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.